

הרב גדליה אורנשטיין

קיום מצוות התלויות בשמיעה באמצעות מכשירי שמיעה חשמליים

ראשי פרקים:

- א. שיטת הגרש"ז אויערבאך
- ב. שיטת החזו"א
- ג. טבעו של הקול – מהר"י ענגיל
- ד. משמעות הלכתית של שינוי בתכונות הקול
- ה. לקיחה ע"י דבר אחר
- ו. דרך טבעית לעומת מכשיר עזר
- ז. משמעות לענייננו

א. שיטת הגרש"ז אויערבאך

במנחת שלמה סי' ט' דן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בענין שימוש במיקרופון, טלפון ורמקול. לטענתו, אדם השומע את מקרא המגילה, למשל, באמצעות מכשירים אלה, אינו יוצא ידי חובתו, משום שלא את קולו של האדם הוא שומע, אלא את קול הממברנה, ואילו קולו של האדם עצמו נפסק ונעלם "ונהפך רק לגלי זרם שאין אוזן האדם יכולה כלל לשומעם". והוא מוסיף: "מצטער אני שלפי זה נמצא שהאנשים אשר אזנם כבדה משמוע ומשתמשים במכשיר של מיקרופון וטלפון קטן לקרב את קול המדבר לאזנם שלפ"ז אינם יוצאים כלל חובת שופר ומקרא מגילה וכדומה¹. ועכ"פ אינם רשאים לברך על שמיעה זו כיון שאף גם הם שומעים רק קול תנודות של הממברנה"².

ב. שיטת החזו"א

בהערה 4 שם מוסיף הגרש"ז זצ"ל: "לאחר שכבר נדפס מאמר זה נודמן לי לדבר עם מרן בעל החזו"א זצ"ל ואמר לי שלדעתו אין זה כ"כ פשוט, ויתכן דכיון שהקול הנשמע נוצר ע"י המדבר וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים "אפשר" דגם זה חשיב כשומע ממש מפי המדבר או התוקע... ולענ"ד הוא חידוש גדול מאוד ואין אני מביין אותו".

1. עי' באגרות משה חאו"ח ד, סי' צא (אות ד) שכתב לגבי אשה הנמצאת בבי"ח ואין לה ממי לשמוע הבדלה במקום, שתשמע אותה בטלפון. אמנם הוא הכריע כן מספק, ש"יותר נוטה" שיוצאת בכך (עי' גם בתשובתו בחאו"ח ב, סי' קח), טבעם של הדברים מורה על צד זה של ההכרעה בהחלט, וכפי שנראה בעז"ה בהמשך.
2. עי' בספר הליכות שלמה (תפילה) פ' כב, סוף הערה 56: "... ועל ידו נתפשטה הלכה רווחת בישראל שאין יוצאים בשמיעה זו בשום דבר שחייבים לשמעו מפי אדם". ואכן הדבר ניכר היטב בדבריהם של פוסקים שבאו אחריו.

ג. טבעו של הקול – מהר"י ענגיל

אמנם עי' בגליוני הש"ס למהר"י ענגיל בברכות כה ע"א, המתאר את טבעו של הקול: "...דאין הקול עצמו של המדבר הוא הבא לשומע ואך קול המדבר מרעיד חלק האויר שסמוך לו וחלק זה לסמוך לו וכן כסדר עד שנרעד חלק האויר שבאוזן השומע". לפי זה עוברות באויר תכונות הקול בלבד.

ד. משמעות הלכתית של שינוי בתכונות הקול

לא כל התכונות שיש לקול היוצא מפי המדבר נשמרות לאורך כל הדרך עד לשומע. עוצמתו של הקול, למשל, נחלשת ככל שהמרחק גדל. תכונות אחרות יכולות להטשטש עקב רעשים וכדו'.

גם לא לכל תכונותיו של הקול יש חשיבות מבחינת ההלכה. אם בחלק כשלהו מקריאת המגילה, למשל, הקול ניטשטש במידה כזו שהשומעים לא יכלו להבחין האם קולו של ראובן נשמע להם או של שמעון וכדו', אבל את עצם המלים ("וייה בימי אחשורוש...") הם שמעו – די בכך כדי לצאת ידי חובה. ומאחר שלא מצינו קפידא – דאורייתא או דרבנן – על דרך העברתן של תכונות הקול, והתכונה החשובה – "עצם המלים (או הקול)" – ודאי שאינה נוצרת על ידי המכשיר, שהוא רק "עושה דברו" של הגרון, וגם "הקול נשמע מיד כדרך המדברים" (כלשונו של החזון איש) – נראה שאכן "זה חשיב כשומע ממש מפי המדבר או התוקע".

ה. לקיחה ע"י דבר אחר

גם אין להקשות: "הלא קול הממברנה אנו שומעים ולא קול האדם" – כשם שאין מקשים שאלה דומה, למשל, לגבי "לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה" (סוכה לז ע"א), שלפי זה אפשר ליטול לולב על ידי בית יד העשוי מסודר כאשר כל הלולב הוא מחוץ ליד, אלא שהוא מוחזק על ידי הסודר (עי' שו"ע או"ח סי' תרנא סעי' ז ובמשנה ברורה שם). ולכאורה קשה: הלא האדם אוחז את הסודר, ומדוע מיוחסת הנטילה אל הלולב? התשובה היא, דזיל בתר טעמא והלולב הוא העיקר. כך גם בנדונינו – דברי המגילה היוצאים מפי הקורא הם העיקר והממברנה היא רק אמצעי. (דוגמא אחרת היא במשנה שבת דף צג ע"ב: המוציא את החי במטה פטור אף על המטה שהמטה טפלה לו". גם כאן ההוצאה מיוחסת אל האדם הנישא על גבי המיטה – אף על פי שהמוציא אוחז בידו רק את המיטה וגם אם זו גדולה בהרבה מן הנישא על גביה – כי מבחינת התכלית אין לפרטים אלה משמעות). אמנם הממברנה נותנת – לקול העיקרי, שהיא מקבלת ומעבירה ברציפות הלאה – "גוון" משלה, אבל אין לכך משמעות מבחינת ההלכה. הרי ברור שאדם השומע קריאת מגילה מאחורי דלת, גם אם הקול המגיע

אליו הוא עמום מאוד (מחמת הדלת שמשנה את גונו), כל עוד הוא שומע את עצם המלים – יוצא ידי חובתו.

ו. דרך טבעית לעומת מכשיר עזר

בכך שהשמיעה היא באמצעות מכשיר ולא בדרך טבעית ודאי אין שום פסול, ולגבי מצוות התלויות בראיה, כגון ברכה על ראיית הנר במוצאי שבת, ראיית הלבנה בשעת הברכה עליה ועוד – הלא מעשים בכל יום שמקיימים אותן בעזרת "מכשיר", משקפיים (גם כאלה שללא המשקפיים לא היו יכולים לקיים את המצוה). ע"י בתשובות שכותב יעקב ח"א סי' קכו, תפארת ישראל במסכת נגעים פ"ב מ"ג בועז ד, פתחי תשובה ב"סדר חליצה" (אחרי דיני חליצה באבן העזר סי' קסט) ס"ק א. אמנם בתפארת ישראל הנ"ל כתב דנראה לו להחמיר בראיית נגעים על ידי כהן הנעזר במשקפיים, אך הוא מטעם אחר – חשש לטעות. ולפי זה במקום שאין חשש לטעות נראה שגם לדידיה אין מקום להחמיר (גם עצם הראיה של התפארת ישראל ממסכת ראש השנה דף כד צ"ע, וע"י בשבות יעקב הנ"ל), ובכל אופן גם הוא אינו חושש משום ראייה באמצעות מכשיר שלא בדרך טבעית. וכן בערוך השולחן (סדר חליצה סעי' א) התיר בפשטות משקפיים לדייני חליצה (אע"פ שהם צריכים לראות את הרקיקה של היבמה).

גם לגבי שמיעה מצינו בהלכות קטנות ח"ב סי' מה: "שאלה: חרש שמדבר ואינו שומע אלא ע"י שעושה כלי לאזנו כמין חצוצרה מהו. תשובה: נראה פשוט שחייב בשופר, וכי מפני שכבדה אזנו משמוע יפטר, וחרש שפטר היינו שאבד ממנו חוש השמע מכל וכל, והרי אמרו (סוכה ל"ז: ובתוס' ד"ה דבעינן) לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, אף אנו נאמר שמיעה ע"י דבר אחר שמה שמיעה". והובאו דבריו להלכה בבאר היטב או"ח סי' תקפט ס"ק א ובמשנה ברורה שם ס"ק ד. ופשיטא שהכונה היא שהאיש הוא בר חיובא בין לחומר בין לקולא, כלומר שגם מברך על המצוה ומוציא אחרים ידי חובתם. וזאת אף על פי ששמיעה על ידי חצוצרה אינה שמיעה טבעית.

ז. משמעות לענייננו

אמנם בנדונינו השינוי גדול בהרבה מאשר בחצוצרה המוזכרת בהלכות קטנות, אבל מאידך זו דרך רגילה ומקובלת מאוד של העברת הקול (והרי זה "כדרך המדברים" ו"כדרך השומעים").

נראה להוסיף גם את הטענה הבאה. ודאי שאין המצוה התלויה בדיבור נגמרת בהגיע הקול לאוזני השומע, אלא כאשר הוא נקלט במוחו. ובדרך מן האוזן אל המוח כל קול עובר שינויים מהותיים ביותר, פירוק, היפוך לאותות חשמליים (אם כי אין זה זרם חשמלי במובן המקובל) והרכבה

מחדש בהגיעו אל המוח, כך שאין בין צורתו המקורית לבין "תולדותיו" כמעט ולא כלום. הדבר המשותף היחיד הוא השמירה על תכונותיו של הקול בדרך שמאפשרת למוח לקלוט את הדברים הנשמעים. ואם כן כיצד אפשר לפסול קול בגלל שהוא עבר שינוי מסוים בתוך מכשיר חשמלי, בעוד שהוא ממילא היה עתיד לעבור שינוי דומה (מבחינה עקרונית) בהמשך, לפני גמר המצוה. על כן נלענ"ד דשוב אין מקום לטענתו של הגרש"ז זצ"ל.

ובאשר למכשיר שמיעה, לרווחא דמילתא, יש לו גם מעלה נוספת: מאחר שהוא טפל לאוזן הן מבחינת התפקיד והן בגלל היצמדותו אליו, ניתן לראות מבחינת ההלכה גם את מהלך הקול דרכו כחלק ממערכת השמיעה, וביחס לתהליך השמיעה הלא ודאי שאין במכשיר זה שום חידוש עקרוני, והשומע ודאי יוצא ידי חובתו.

* * *

הרב חיים אלעזר שפירא

קול שופר ומקרא מגילה בטלפון

אמנם לענין שופר שגשגלתי אס יולאין בשמיעתו ע"י הטעלעפאן. זה פשוט לע"ד דלא ילא. דלא עדיף מהחוקע לתוך הצור או לתוך הדות לאותן העומדים בחוץ אס קול שופר שמעו בלי קול הברה כלל ילא, ואס קול הברה שמעו עס קול שופר לא ילא, כמו שפירש"י בר"ה דף כ"ח ע"א ובש"ע סי' תקפ"ז. וה"נ בא הקול ע"י הטעלעפאן מעורב לא כמו קול האיש שמדבר רק קולו כאוב וגם קול שופר ישחנה צולאי ויתערב כמו דרך הברה הטעלעפאן ז"פ:

אך זה י"ל לענין קידוש שבת ויו"ט דפסקינן בש"ע סי' רע"ג דאס קידש צביתו ושמע שכינן ושלחן ערוך גם לפני שכינן ילא שכינן אס נחויין שומע ומשמיע. א"כ אס שומע ע"י הטעלעפאן ג"כ יולא חזירו כששלחן ערוך לפניו גם אס הוא צריחוק הברה פרסאות (מטעם שהזכרנו דלא מיקרי אראה מפסיק באמצא בכגון זה) אך בשבת ויו"ט ממילא אסור לדבר ע"י הטעלעפאן כמ"ש הגאון בשו"ת בית יצחק ח"ב מיו"ד במפתחות והגהות סי' ל"א משום דע"י סגירת זרם העלעקטערי נולד כח עלעקטערי בשבת וכן צריך להכות בפעמון וזהו משמיע קול בכלי ע"ש. – – וכן לענין מגילה נשאלתי אס יולא השומע מהקורא בטעלעפאן ומכל הצדדים שחתר השואל לא מאלתי לאסור. דבאמת במגילה לא פסל אס נתעבה קול הקורא בהברה בשמיעה צריחוק מקום וכיולא ז"פ:

שו"ת מנחת אלעזר ס"ס עב

מקור: אסיא עז-עח עמ' 26-23 (2006).